

го потенціалу системної корупції, тіньових схем діяльності, до-свіду їх застосування та «підготовленого» для їх використання персоналу; 2) наявність стійких переваг «ціни» застосування схем тіньового перерозподілу влади та власності, порівняно з «ціною» законного забезпечення конкурентної першості; 3) відсутність повноцінного «горизонту» інвестування, що унеможливає застосування інвестування – нагромадження в якості знаряддя конкуренції, що обумовлено явищем синкретизму, гібридизації влади та бізнесу, у зв'язку з чим прив'язки часового горизонту діяльності бізнесу до циклу (каденції) перебування політичних команд при владі; 4) наявність консервативної базової історичної інституційної матриці, що обумовлює першість перерозподільчих процесів, натомість обмеження бізнес-інвестування та нагромадження; 5) існування потужного інституційного неоліберального тиску (як зовнішнього, так і внутрішнього) на економічній структурі країни з метою їх подальшої деградації, архаїзації та тінізації.

Вітчизняна економічна система з точки зору детінізаційного очищення, катарсису на даному етапі свого розвитку проходить точку біфуркації, в якій система опиняється перед вибором різних шляхів: можливості започаткування потужного тренду щодо зменшення протиріч тінізації, підняття якості системи до стану вищої структурованості, самоорганізації або подальшого падіння, деградації та тіньової маргіналізації.

Список використаних джерел

1. Кремень В.Г. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду) / Кремень В.Г., Табачник Д.В., Ткаченко В.М. – К.: ARC-UKRAINE, 1996. – 793 с.
2. Гальчинський А.С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу / А.С. Гальчинський. – К.: Українські пропілеї, 2001. – 320 с.
3. Предборський В.А. Перерозподіл власності та влади як функція тіньової економіки / В.А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. Наук.-дослід. економ. ін-ту Міністерства економ. розвитку і торгівлі України. – К., 2012. – Вип. 1. – С. 3–6.
4. Економічна безпека / За ред. З.С. Варналя. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
5. Сото Е. де. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире? / Сото Е. де. – М., 1995. – 436 с.
6. Предборський В.А. Теорія тіньової економіки в умовах трансформаційних процесів / Предборський В.А. – К.: Задруга, 2014. – 400 с.
7. Туган-Барановський М.І. Політична економія: Курс популярний / М.І. Туган-Барановський. – К.: Наукова думка, 1994. – 262 с.
8. Туган-Барановський М.І. В поисках нового мира. Социалистические общины нашего времени / М.И. Туган-Барановский. – СПб., 1913. – 100 с.
9. Яневський Д.Б. Загублена історія втраченої держави / Д.Б. Яневський. – Харків: Фоліо, 2009. – 252 с.
10. Блан Е. Родом із КГБ. Система Путіна / Е. Блан. – К.: Темпора, 2009. – 360 с.

*В.Ф. БЕСЕДИН,
д.е.н., професор, гол. наук. співробітник, Науково-дослідний економічний інститут Мінекономрозвитку України,
Н.І. ГОРШКОВА,
к.е.н., здобувач, Науково-дослідний економічний інститут Мінекономрозвитку України,
І.М. МОГІЛАТ,
ст. наук. співробітник, Науково-дослідний економічний інститут Мінекономрозвитку України*

Продуктивність капіталу і напрями її підвищення

У статті наведена характеристика основних засобів України, показана продуктивність капіталу, розглянуті основні напрями її підвищення.

Ключові слова: продуктивність капіталу, основні засоби, напрями підвищення продуктивності капіталу.

*В.Ф. БЕСЕДИН,
д.э.н., профессор, гл. научн. сотрудник, НИЭИ Минэкономразвития Украины,
Н.И. ГОРШКОВА,
к.э.н., соискатель, НИЭИ Минэкономразвития Украины,
И.М. МОГИЛАТ,
ст. научн. сотрудник, НИЭИ Минэкономразвития Украины*

Производительность капитала и пути ее повышения

В статье приведена характеристика основных средств Украины, показана производительность капитала, рассмотрены основные направления ее повышения.

Ключевые слова: производительность капитала, основные средства, основные направления повышения производительности капитала.

*V.F. BESEDIN,
doctor of economical science, professor, goal researcher REI,
N.I. GORSCHKOVA,
candidate of economical science, applicant REI,
I.M. MOGILAT,
senior researcher REI*

Productivity of capital and way of her increase

The article describes the characteristics of the fixed assets in Ukraine, shows the productivity of capital and the main directions of its improvement.

Keywords: productivity of capital, fixed assets, the main directions of improving the productivity of capital.

Постановка проблеми. Розроблення макроекономічної політики потребує точних оцінок продуктивності витрат ресурсів і, відповідно, шляхів її підвищення.

Існуючі дослідження лише частково охоплюють показники виміру продуктивності капіталу і напрями економного його використання.

Метою статті є розроблення рекомендацій в частині підвищення продуктивності капіталу.

Виклад основного матеріалу. Визначальним показником використання основних засобів є їхня продуктивність, що розраховується як відношення результату до витрат ресурсів. Показник продуктивності, як такий що додатково характеризує ефективність використання ресурсів і разом з кількістю працюючих та основним капіталом визначають обсяги ВВП, а відповідно і заробітну плату та рівень життя населення, повинен використовуватися у процесі управління розвитком економіки. Тим більш що вартість основних засобів досягла величезних розмірів (табл. 1) і вже у 2012 році перевищувала річний ВВП у 6,5 раза. Природно, що такий ресурс економіки потребує ретельної уваги.

Як показники, що оцінюють ефективність використання основних засобів, використовуються фондодідача, фондомісткість, фондорентабельність і фондоозброєність. Як відомо, фондодідача характеризує виробництво продукції на одиницю вартості основних засобів, фондомісткість показує вартість основних засобів, що використовується для виробництва одиниці продукції, і є зворотною до фондодідачі, фондоозброєність характеризує озброєність персоналу основними засобами, а фондорентабельність визначається відношенням прибутку до вартості основних засобів.

З позиції ефективності використання основних засобів продуктивність капіталу і фондодідача є майже ідентичними показниками. Тобто в однофакторних моделях продуктивність капіталу можна вимірювати показником фондодідачі, коли у чисельнику формули розрахунку приймаються обсяги виробленої продукції, а у знаменнику – вартість основних засобів.

Продуктивність основних засобів за видами економічної діяльності наведена у табл. 2. Характерною особливістю продуктивності основних засобів як у цілому по країні, так і за видами

економічної діяльності є майже відсутність значних коливань на протязі періоду сталого розвитку (2004–2007 роки).

Майже стабільною продуктивність була у сільському господарстві, добувної промисловості, значно вона зросла у наданні комунальних та індивідуальних послуг, у діяльності готелів та ресторанів і майже у 2,5 раза впала у будівництві. Лідерами тут є торгівля і фінансова діяльність, а аутсайдерами, тобто найбільш капіталоемними, – виробництво електроенергії, газу та води, будівництво, рибальство, рибництво і діяльність транспорту та зв'язку. В цілому по країні продуктивність основних засобів зросла з 31 коп. ВДВ на 1 гривню основних засобів у 2001 році до 39 коп. у 2007 році, хоча потім вона знизилась до 30 коп. у 2012 році.

Підвищення продуктивності капіталу пов'язується із заходами, що сприяють збільшенню чисельника (обсягів виробленої продукції при той же вартості основних засобів) і зменшенню знаменника при тому ж випуску продукції. В теорії і на практиці обговорюється багато заходів щодо підвищення продуктивності капіталу. Попередній аналіз дозволив визначити такі групи заходів:

1. Удосконалення структури основних засобів.
2. Своєчасне проведення інвентаризації і переоцінки основних.
3. Модернізація і технічне переозброєння основних засобів.
4. Вдосконалення організації праці і виробництва.
5. Залучення вітчизняного і закордонного капіталу і спрямування його спрямуванню у високоефективні галузі.
6. Надання податкових преференцій ефективному використанню основних засобів.
7. Посилення прогнозно-аналітичної роботи у сфері використання капіталу.

Розглянемо ці заходи з боку їх сутності і впливу на підвищення продуктивності капіталу.

Удосконалення структури основних засобів

Продуктивність основних засобів першою чергою залежить від їхньої структури. Вона визначається питомою вагою вартості окремих груп основних засобів в їхній загальній вартості. Структура основних засобів є важливішою характеристикою, що впливає на швидкість обігу та ефективність їх використання.

Таблиця 1. Вартість основних засобів у 2000–2012 роках

Рік	У фактичних цінах на кінець року, млн. грн.		Залишкова вартість, у % до 2000 року
	первісна (переоцінена) вартість	залишкова вартість	
2000	828822	466448	100,0
2001	915477	503278	107,9
2002	964814	512235	109,8
2003	1026163	538837	115,5
2004	1141069	587453	125,9
2005	1276201	661565	141,8
2006	1568890	774503	166,0
2007	2047364	993346	213,0
2008	3149627	1251178	268,2
2009	3903714	1597416	342,5
2010	6648861	1731296	371,2
2011	7396952	1780059	381,6
2012	9148017	2135987	457,9

Джерело: Держстат України.

Таблиця 2. Продуктивність капіталу, ВДВ і ОЗ за ВЕД у цінах 2007 року

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	0,62	0,63	0,56	0,66	0,64	0,67	0,59	0,64	0,60	0,56	0,65	0,56
Рибальство, рибництво	0,17	0,16	0,14	0,14	0,16	0,15	0,13	0,13	0,14	0,12	0,11	0,11
Промисловість	0,28	0,29	0,32	0,34	0,34	0,35	0,35	0,33	0,26	0,27	0,28	0,27
Будівництво	0,96	0,90	1,10	1,25	1,00	0,90	0,87	0,54	0,29	0,29	0,29	0,24
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2,20	2,20	2,39	2,41	1,82	1,82	1,72	1,53	1,15	1,15	1,20	1,13
Діяльність готелів та ресторанів	0,23	0,23	0,24	0,28	0,26	0,42	0,42	0,49	0,39	0,46	0,49	0,45
Діяльність транспорту та зв'язку	0,17	0,18	0,19	0,20	0,20	0,21	0,21	0,23	0,21	0,21	0,23	0,21
Фінансова діяльність	1,43	1,11	1,37	1,53	1,45	1,43	1,46	1,22	0,93	0,93	0,84	0,79
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	0,09	0,10	0,11	0,13	0,14	0,14	0,16	0,19	0,17	0,15	0,15	0,16
Державне управління	0,94	0,99	0,96	1,03	0,99	0,86	0,85	0,80	0,80	0,79	0,78	0,76
Освіта	0,59	0,59	0,64	0,63	0,62	0,62	0,60	0,58	0,57	0,55	0,55	0,56
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,50	0,52	0,55	0,54	0,53	0,53	0,52	0,49	0,51	0,49	0,49	0,52
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,29	0,35	0,37	0,39	0,46	0,49	0,52	0,53	0,38	0,38	0,37	0,36
Усього	0,31	0,33	0,35	0,38	0,37	0,38	0,39	0,38	0,32	0,33	0,32	0,30

Джерело: розрахунки авторів за даними Держстату.

З позиції сили впливу на ефективність використання основних засобів найбільш значимими є виробнича структура, галузева і вікова.

Під виробничою структурою розуміється співвідношення різних груп основних засобів по речово-натуральному складу в їхній загальній середньорічній вартості. Найбільш ефективна та структура, де більше питома вага активної частини основних засобів. Це пов'язано з тим, що обсяг випуску продукції, виробнича потужність підприємства та інші показники роботи підприємства залежать від величини активної частини основних засобів.

Виробнича структура основних виробничих фондів залежить від таких чинників, як рівень спеціалізації, концентрації, кооперації і диверсифікації виробництва, особливості виробничого процесу, рівень механізації і автоматизації, від прискорення науково-технічного прогресу тощо.

Галузева структура означає розподіл основних засобів за галузями економіки. Вона вважається прогресивною, якщо абсолютно й відносно основні засоби преважують у таких галузях, які сприяють науково-технічному прогресу. До них насамперед належать машинобудування, точне приладобудування, хімічна промисловість, розвиток комп'ютерних технологій тощо. Меншу частку займають будівництво об'єктів виробничої та невиробничої сфер, сільське господарство. Стан галузевої структури основних засобів визначає темпи науково-технічного прогресу, ефективність функціонування економіки. Галузева структура основних засобів економіки України (табл. 3) не є прогресивною. Тут преважують галузі сировинної спрямованості

Галузева структура капіталу залежить від самої природи діяльності галузі, технології виробництва, наявності пе-

редової техніки. Відносно збільшення асигнувань у галузі з традиційно високими частками витрат на устаткування (машинобудування, приладобудування, легка, харчова промисловість) зумовлює зростання активної частки вкладень і покращення галузевої структури. І навпаки, збільшення асигнувань у такі галузі, як паливно-енергетичний комплекс, хімічна промисловість, чорна металургія, в яких частка витрат на устаткування значно менша, призводить до погіршення галузевої структури основних засобів.

Вікова структура основних засобів характеризується значним погіршенням стану основних виробничих фондів (табл. 4), що обумовлено низькими обсягами інвестицій. Такий стан обмежує рівень конкурентоспроможності вітчизняного виробництва.

Особливо це стосується таких видів економічної діяльності, як діяльність транспорту та зв'язку, де ступінь зносу основних засобів у 2012 році досягла 96%, у виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води – 58,4%, в переробній промисловості – 66,8%.

Звертає на себе увагу стрімка динаміка зростання зносу основних засобів. Так, якщо у 2005 році ступінь зносу основних засобів у цілому по Україні становила 49%, то у 2012 році вона вже зросла до 76,7%, а це вже наявна загроза для безпеки України.

Інвентаризація і переоцінка основних засобів

Інвентаризація основних засобів. Важливим заходом щодо перевірки наявності, придатності і стану основних засобів є їхня інвентаризація. Згідно з інструкцією по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків основними завданнями інвентаризації є [1]:

Таблиця 3. Наявність і структура основних засобів за ВЕД у 2012 році

	У фактичних цінах на кінець року, млн. грн.		Структура залишкової вартості, %
	первісна (переоцінена) вартість	залишкова вартість	
Усього *	9148017	2135987	
сільське господарство, мисливство, лісове господарство	137640	90018	4,2
сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	134258	88368	4,1
лісове господарство та пов'язані з ним послуги	3382	1650	0,1
рибальство, рибництво	1020	452	0,0
промисловість	1603646	685030	32,1
добувна	231128	106154	5,0
переробна	677880	289830	13,6
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	694638	289046	13,5
будівництво	75504	33884	1,6
торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	138138	80052	3,7
діяльність готелів та ресторанів	28988	19302	0,9
діяльність транспорту та зв'язку	5634650	223719	10,5
фінансова діяльність	39711	21615	1,0
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	887738	510763	23,9
державне управління	4657	2261	0,1
освіта	3141	1770	0,1
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	13431	7739	0,4
надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	56780	30283	1,4

* Включаючи вартість земельних ділянок, інвестиційної нерухомості, тварин (які використовуються в іншій, ніж сільськогосподарська діяльність), що не розподіляється за видами економічної діяльності.
Джерело: <http://www.ukrstat.gov.ua>

а) виявлення фактичної наявності основних фондів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, коштів, цінних паперів та інших грошових документів, а також обсягів незавершеного виробництва в натурі;

б) установлення лишку або нестачі цінностей і коштів шляхом зіставлення фактичної наявності з даними бухгалтерського обліку;

в) виявлення товарно-матеріальних цінностей, які частково втратили свою первісну якість, застарілих фасонів і моделей, а також матеріальних цінностей та нематеріальних активів, що не використовуються;

г) перевірка дотримання умов та порядку збереження матеріальних та грошових цінностей, а також правил утримання та експлуатації основних фондів;

д) перевірка реальності вартості зарахованих на баланс основних фондів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, цінних паперів і фінансових вкладень, сум грошей у касах, на розрахунковому, валютному та інших рахунках в установах банків, грошей у дорозі, дебіторської і кредиторської заборгованості, незавершеного виробництва, витрат майбутніх періодів, забезпечень та резервів наступних витрат і платежів.

Тут слід відмітити, що цей напрям підвищення загальної ефективності основних засобів використовується не завжди у повному обсязі. Ще є багато підприємств, які мають невідновлено, залишково або морально зношено обладнання і устаткування, яке ніколи не буде використано, але зберігається на всяк випадок. У той же час таке обладнання і устаткування знижує загальну ефективність використання

основних засобів і потребує або передачі іншим підприємствам, або ліквідації.

Переоцінка основних засобів. У разі значного відхилення (збільшення або зменшення) залишкової вартості об'єкта основних засобів від його справедливої вартості підприємства можуть переоцінювати об'єкт основних засобів. При переоцінці основних засобів перевіряється, чи відповідає їх остаточна вартість справедливій вартості відповідних об'єктів. За наявності розбіжностей об'єкти основних засобів дооцінюються або уцінюються до справедливої вартості.

Тобто переоцінка сприяє встановленню дійсної вартості основних засобів, що дозволяє більш точно оцінити ефективність їх використання на макрорівні і уточнити відповідні заходи економічної політики.

Модернізація та технічне переозброєння основних засобів

Головним напрямом підвищення ефективності основних засобів безумовно є модернізація, технічне переозброєння і реконструкція підприємств. Сутність цих понять по-різному трактується різними авторами, але головна їх спрямованість – оновлення основних засобів, що сприяє зменшенню капіталомісткості продукції та зростанню фондівіддачі.

Проведення модернізації основних засобів, під якою розуміють вдосконалення конструкцій, машин і обладнання, що забезпечує підвищення продуктивності об'єкта, сприяє розширенню його технологічних можливостей, досягненню економії ресурсів, поліпшенню умов праці, сприяло б підвищенню ефективності у всіх галузях економіки. Тому в галузях з

Таблиця 4. Ступінь зносу основних засобів за видами економічної діяльності у 2004–2012 роках, %

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього	49,3	49,0	51,5	52,6	61,2	60,0	74,9	75,9	76,7
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	51,1	52,2	48,2	46,2	45,7	39,6	40,8	32,6	34,6
Промисловість, у тому числі:	58,3	57,9	58,6	59,0	58,0	61,8	63,0	56,8	57,3
добувна	49,6	49,6	49,9	49,8	52,9	46,1	47,8	56,3	54,1
переробна	59,3	59,2	60,0	59,7	57,3	64,9	66,8	56,8	57,2
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	62,0	60,6	60,9	62,2	62,0	62,2	60,7	57,0	58,4
Будівництво	48,5	45,1	40,8	39,3	41,0	46,0	50,1	58,8	55,1
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	33,7	31,9	29,8	22,0	26,4	28,7	32,1	37,1	42,0
Діяльність транспорту та зв'язку	49,9	48,5	60,4	66,9	82,4	83,9	94,4	95,6	96,0
Фінансова діяльність	23,8	29,6	26,7	25,0	24,7	26,1	28,7	35,3	45,6
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	36,8	38,3	40,9	41,2	41,2	42,3	44,2	40,7	42,5
Державне управління	39,8	42,2	40,8	38,6	46,5	46,7	46,6	50,1	51,4
Освіта	58,3	59,7	61,6	57,4	57,8	62,4	62,5	43,7	43,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	47,2	47,4	45,7	44,0	43,3	46,7	50,8	42,4	42,4
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	47,1	46,6	45,8	45,5	44,2	8,5	7,4	47,1	46,7

Джерело: Держстат України

невеликими обсягами інвестицій насамперед доцільно здійснювати модернізацію основних засобів.

Метою технічного переозброєння є інтенсифікація виробництва, збільшення виробничих потужностей, забезпечення зростання продуктивності праці і капіталу, збереження ресурсів, підвищення технологічного рівня виробництва до сучасних вимог шляхом оновлення та приросту устаткування. Такий обсяг робіт потребує значних капіталовкладень і строків реалізації. Першою чергою технічне переозброєння необхідно основним засобам у сільському господарстві.

Реконструкція виробництва повинна спрямовуватися на повне або часткове переобладнання виробництва, на заміну устаткування, застосування нових технологій, автоматизацією виробництва, на відновлення основних засобів на більш високій технологічній основі. Хоча це і довготривалий процес, але конкурентні відносини вимагають дотримуватись технологій світового рівня. Таки галузі, як транспорт, металургія, вугільна промисловість та енергетика, без реконструкції виробництва у недалекий перспективі можуть стати неконкурентоспроможними.

Усі ці напрями вдосконалення основних засобів у кінцевому підсумку забезпечують збільшення виробничих потужностей, підвищення продуктивності праці, технічного рівня виробництва, збільшення випуску продукції, зниження її собівартості з якнайменшими затратами матеріальних і грошових ресурсів на одиницю введеної потужності. При цьому підвищення ефективності основних засобів передбачає використання новітніх технологій, зокрема нанотехнологій, технологій обробки, зберігання, передачі та захисту інформації, розробки методів утилізації промислових відходів, виробництва програмного забезпечення, засобів імпортозаміщення та ін.

Вдосконалення організації праці і виробництва

Поліпшення використання діючих основних засобів і виробничих потужностей підприємств і організацій за рахунок

організація праці і виробництва може бути досягнуто завдяки як підвищенню інтенсивності використання виробничих потужностей і основних засобів, так і збільшенню екстенсивності їх навантаження.

Інтенсивний шлях використання основних засобів включає першою чергою технічне їх переозброєння, підвищення темпів оновлення основних засобів. Це особливо важливо для тих підприємств, де має місце більш значний знос основних фондів.

Практичний досвід свідчить, що інтенсивність використання виробничих потужностей і основних засобів досягається насамперед шляхом збільшення одиничної потужності устаткування, поліпшення найбільш відповідальних деталей і вузлів, підвищення основних параметрів виробничих процесів (швидкість, тиск). Тут необхідно звертати увагу не лише на основні виробничі процеси та операції, а й на допоміжні і транспортні операції, які нерідко стримують нормальний хід виробництва і використання устаткування.

Інтенсивність використання виробничих потужностей і основних засобів припускає, з одного боку, збільшення часу роботи діючого устаткування в календарний період (протягом зміни, доби, місяця, кварталу, року), а з іншого – збільшення кількості і питомої ваги діючого устаткування у складі всього обладнання.

Інтенсивність використання основних засобів за рахунок збільшення часу роботи може досягатися шляхом:

- додержання пропорційності як між виробничими потужностями окремих груп устаткування на кожній виробничій ділянці, між цехами підприємства в цілому, так і між окремими виробництвами усередині кожної галузі, між темпами і пропорціями розвитку галузей промисловості і всього національного господарства;

- поліпшення догляду за основними засобами, дотримання передбаченої технології виробництва, недопущення простоя і аварій, здійснення своєчасного і якісного ремонту;

– підвищення питомої ваги основних виробничих операцій у витратах робочого часу, скорочення сезонності в роботі підприємств ряду галузей, підвищення змінності роботи.

Залучення вітчизняного і закордонного капіталу і сприяння спрямуванню капітальних вкладень у високоефективні галузі

Основні засоби є однією з ключових складових національного багатства кожної країни. Від їхньої кількості та стану залежить характер та якість зростання економіки. Тож своєчасне оновлення основних фондів (введення в дію нових, підтримання на належному рівні існуючих та виведення з дії фізично та морально застарілих) є запорукою стабільного зростання економіки країни.

Протягом 2001–2012 років приріст вартості основних засобів (табл. 5) спостерігався у секторі виробництва товарів, одержаний головним чином за рахунок швидкого оновлення основних засобів в переробній промисловості у зв'язку з істотним зростанням попиту їх продукції на світовому і вітчизняному ринках, а також з будівництвом житла, через швидке зростання попиту на нього. Помітне зростання вартості основних засобів спостерігалось також у секторі виробництва послуг, що пов'язане з випереджаючим зростанням обсягу введення в дію основних засобів у торгівлі, фінансовій діяльності, в охороні здоров'я та державному управлінні.

Оновлення основних засобів у національній економіці прискорилось починаючи з 2000 року (табл. 6), і якщо у період з 2000 по 2004 рік темпи зростання основних засобів у се-

редньому становили 102,4%, то у період з 2005 по 2008 рік вони становили в середньому 105%.

Збільшенню фізичного обсягу основних фондів сприяло те, що ступінь оновлення основних фондів постійно перевищував ступінь їх ліквідації.

Проте проблема своєчасного оновлення виробничих потужностей загалом залишилась для України не вирішеною. Тут звертає на себе увагу низька питома вага валового нагромадження основного капіталу в основних засобах, до того ж в останні роки і вона зменшується.

Спад економіки у 2009 році і наступних роках знизив власний інвестиційний потенціал підприємств, доходну частину бюджетів усіх рівнів, прибутки населення, а високий рівень інфляції перетягував капітал у сфери швидкого обороту та не давав змоги накопичити необхідний інвестиційний потенціал для реалізації довгострокових проектів.

Крім того, зростання цін у будівництві та відсутність відповідної індексації видатків бюджетів на капітальні вкладення приводили до того, що поточне фінансування капітальних вкладень з державного бюджету здійснювалося протягом року неритмічно і не в повному обсязі. Існуючі темпи відтворення не дозволили призупинити процес фізичного і морального старіння основних фондів і функціональні можливості основних засобів істотно зменшилися.

В умовах гострого дефіциту власних капіталовкладень зростає потреба в іноземних інвестиціях. Обсяг іноземних

Таблиця 5. Інвестиції і основний капітал в Україні

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011	2012
Капітальні інвестиції, млн. грн.	23629	93096	125254	188486	233081	151777	189061	259932	293692
Номінальний приріст/ скорочення інвестицій в основний капітал, млн. грн.	6076,9	17382,1	32157,9	63232	44595	-81304	-3817	70871	33760
Індекси інвестицій в основний капітал	111,2	101,9	119,0	129,8	97,4	58,5	99,4	118,8	108,5
Валове нагромадження основного капіталу, млн. грн.	33427	96965	133874	198348	250158	167644	195927	241785	275347
Питома вага ВНОК в основних засобах, %	4,1	7,6	8,5	9,7	7,9	4,3	2,9	3,3	3,0
Введення нових основних засобів, млн. грн.	23726,2	70497,4	82332,5	126291	149635	111345	122572	147939	190964
Співвідношення валового нагромадження основного капіталу до валових заощаджень	79,8	85,5	105,4	111,9	126,7	110,4	99,1	116,0	138,6
Співвідношення інвестицій в основний капітал до ВНОК	70,7	96,0	93,6	95,0	93,2	92,3	96,5	107,5	106,7

* Починаючи з 2010 року капітальні інвестиції, 2000–2009 роки – інвестиції в основний капітал.
Джерело: Держстат України, розрахунки авторів

Таблиця 6. Коефіцієнти оновлення та ліквідації основних засобів у 2001–2012 роках

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Коефіцієнт оновлення, %	2,39	3,18	2,21	4,20	4,80	5,01	5,25	6,2	4,75	2,85	1,84	2,00	2,09
Коефіцієнт ліквідації, %	0,68	0,84	1,07	0,90	0,85	1,54	0,70	0,63	0,50	0,44	0,26	0,46	0,46
Коефіцієнт оновлення до коефіцієнта ліквідації, разів	3,51	3,79	2,07	4,67	5,65	3,25	7,55	9,88	9,46	6,46	7,03	4,38	4,54

Джерело: Держстат України, розрахунки НДЕІ.

Таблиця 7. Структура капітальних інвестицій за джерелами фінансування, у % до загального обсягу

	2009	2010	2011	2012
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0
Власні кошти підприємств та організацій	66,1	58,1	58,6	59,7
Залучені та запозичені кошти	17,5	14,4	19,1	18,8
кредити банків та інші позики	13,3	12,3	16,3	17,1
кошти іноземних інвесторів	4,2	2,1	2,8	1,7
Кошти державного та місцевого бюджетів	7,4	9,2	10,5	8,9
кошти державного бюджету	4,3	5,8	7,1	5,8
кошти місцевого бюджету	3,1	3,4	3,4	3,1
Кошти населення на будівництво власного житла	5,3	13,8	7,5	8,8
кошти населення на будівництво власних квартир	2,5	2,5	1,7	1,3
кошти населення на індивідуальне житлове будівництво	2,8	8,6	5,8	7,5
Інші джерела фінансування	3,7	4,5	4,3	3,8

Джерело: Держстат України.

інвестицій в економіку України значно нижчий порівняно з країнами Східної Європи. Стримують надходження іноземних інвестицій складна і недосконала нормативна база, часта зміна законодавства, повільні темпи приватизації, нестійкість національної валюти, відсутність у іноземного інвестора повного права самостійно розпоряджатися валютною виручкою, відсутність надійного страхування і перестрахування, невпевненість у подальшому співробітництві в умовах нестабільної політичної ситуації і військових дій. Структура капітальних інвестицій за джерелами фінансування показана у табл. 7, з якої видно, що хоча вона і не є стабільною, але деякі тенденції явно проглядаються.

Основним джерелом фінансування капітальних вкладень залишаються власні кошти підприємств, бо залучені на зовнішніх ринках ресурси спрямовувались на інші цілі (поточні, такі як погашення кредитів, закупівлі сировини та інші). Збільшити обсяги інвестування за рахунок власних коштів вдалося через зростання обсягів прибутку. При цьому у структурі інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування питома вага власних коштів підприємств порівняно з 2010 роком збільшилась на 1,6% і становила 59,7% у 2012 році. Тобто в умовах загального падіння інвестицій відбулося збільшення ваги підприємств.

За підсумками 2012 року питома вага обсягу коштів іноземних інвесторів скоротилася на 1,1% порівняно з 2011 роком до 1,7%. Загалом прямі іноземні інвестиції в економіку України характеризуються не лише недостатніми обсягами, а й недосконалою структурою. Так, незважаючи на приріст прямих іноземних інвестицій у будівництві та переробній промисловості, значна частка прямих іноземних інвестицій, як і раніше, концентрувалась у високоприбуткових та швидкоокупних сегментах вітчизняної економіки, зокрема в торгівлі.

Надання пільг і преференцій ефективному використанню основних засобів

Серед заходів економічної політики в частині підвищення продуктивності капіталу важливим може бути надання пільг і преференцій ефективному використанню основних засобів. Частина таких пільг і преференцій уже передбачена існуючим законодавством, але їхня кількість може бути значно поширена і поглиблена. Слід також відмітити, що надання пільг і преференцій окремим підприємствам і видам економічної діяльності одночасно поширюється і на їхні основні засоби.

Аналіз показує, що головними напрямками у цій сфері можна виділити: прискорений порядок амортизації основних засобів, інвестиційний податковий кредит, звільнення від податку на майно та земельного податків тощо.

Прискорений порядок амортизації основних засобів. Амортизаційна політика є одним з елементів формування джерел фінансування інвестицій в основні засоби. Використання амортизаційних відрахувань як засобу ефективного використання основних засобів обумовлено тим, що нарахування амортизації має безперервний і постійний характер, що своєю чергою забезпечує створення стійких інвестиційних ресурсів для заміни фізично і морально застарілого обладнання.

Існуюча в економіці ситуація, особливо враховуючи зношеність виробничих засобів, вимагає необхідність проведення такої амортизаційної політики, яка була б спрямована на підвищення ефективності діяльності господарюючих суб'єктів. При цьому система стимулювання повинна бути побудована таким чином, щоб ця політика була вигідна як державі, так і економічним суб'єктам.

Нарахування амортизації здійснюється відповідно до норми амортизації (відсоток погашення вартості основних засобів за рік), визначеної для об'єкта виходячи з його строку корисного використання. Відповідно для прискореного оновлення основних засобів можна використовувати збільшені норми амортизації.

Інвестиційний податковий кредит. Важливим стимулом для нарощування випуску інноваційної продукції, а відповідно і продукції для оновлення основних засобів, є податковий інвестиційний кредит, який визначається як відстрочка сплати податку на прибуток, що надається суб'єкту підприємницької діяльності на визначений строк з метою збільшення його фінансових ресурсів для здійснення інноваційних програм з наступною компенсацією відстрочених сум. Відстрочені суми повертаються потім державі у вигляді додаткових надходжень податку через загальне зростання прибутку, що буде отримано внаслідок реалізації інноваційних програм.

Згідно з діючими умовами [2] інвестиційний податковий кредит повинен мати цільове призначення. Його надання доцільно здійснювати переважно під інноваційні програми, які забезпечують реалізацію таких пріоритетів, як:

- науково-технічне оновлення виробництва з підвищенням його техніко-економічних показників і забезпеченням конкурентоспроможності;

- прискорення розвитку наукомістких і високотехнологічних галузей і виробництв;
- розширення інноваційного виробництва в найбільш пріоритетних і ефективних для економіки секторах.

Використання інвестиційного податкового кредиту має певні переваги порівняно з іншими формами кредиту. Запровадження інвестиційного податкового кредиту не вимагає додаткових кредитних ресурсів, бо в ньому використовується ресурсний потенціал самого підприємства у вигляді прибутку, а саме тієї частини, яка повинна відраховуватися до бюджету у вигляді податку на прибуток.

Отже, застосування інвестиційного податкового кредиту сприяє збільшенню обсягів інвестиційних ресурсів на підприємствах, оновленню і підвищенню продуктивності основних засобів, прискоренню інвестиційно-інноваційного розвитку економіки регіону і країни.

Надання пільг щодо сплати податку на майно та земельного податків. Податок на майно (нерухомість) так чи інакше вважається одним з механізмів оподаткування розкоші. Але у той же час його можна використати і для стимулювання ефективності використання основних засобів шляхом надання пільг при ефективному їх використанню.

Згідно з діючим законодавством майно звільняється від оподаткування за двома принципами: об'єктивним і видовим. За об'єктивним принципом звільняються від оподаткування окремі, конкретні об'єкти, за видовим – деякі види майна, що належить будь-яким юридичним особам, а також усе майно, що перебуває у власності визначених категорій юридичних осіб. Пільги на цей вид податку можна було б встановлювати шляхом зменшення податкової ставки.

Плата за землю справляється у вигляді земельного податку чи орендної плати, залежно від якості й місцезнахо-

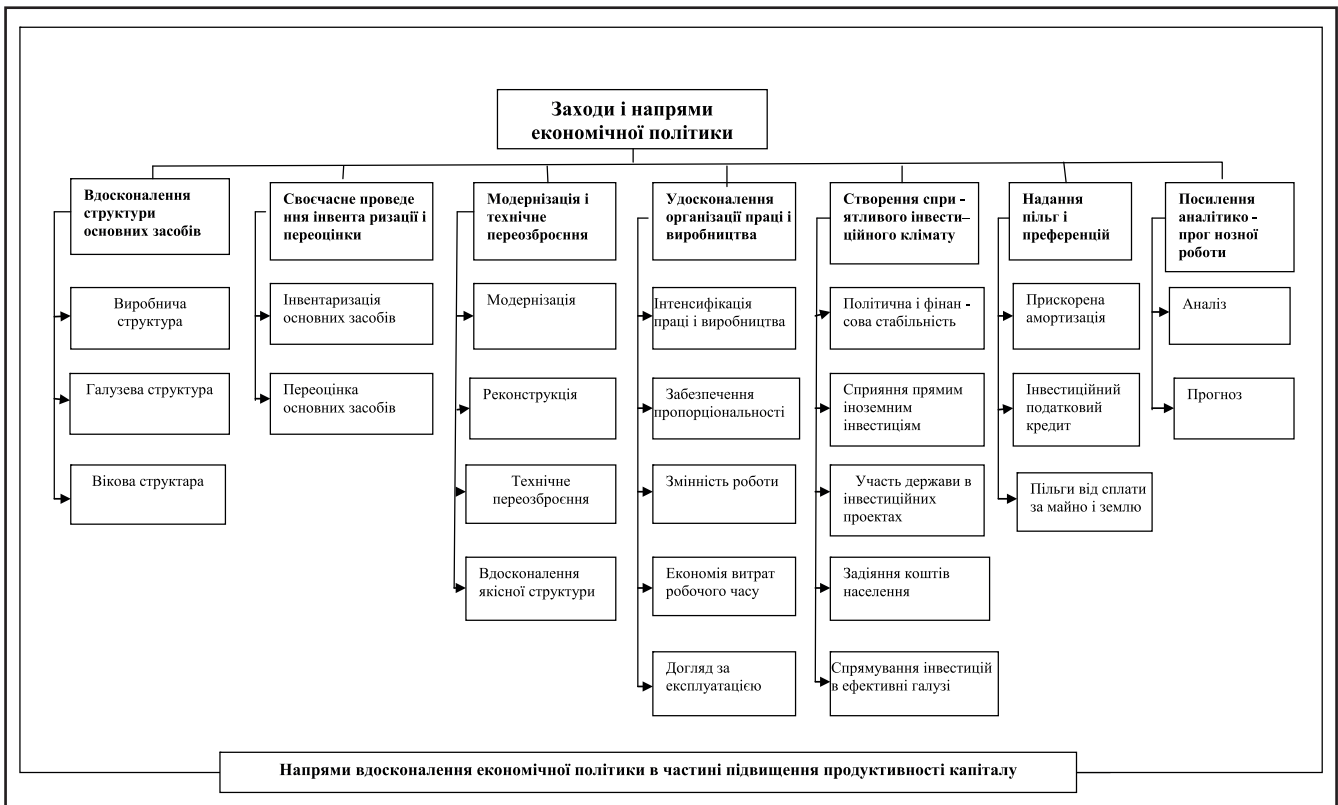
дження земельної ділянки, виходячи з грошової оцінки землі. Розмір земельного податку встановлюють у вигляді платежів за одиницю земельної площі. При цьому розмір податку не залежить від результатів господарської діяльності власників чи користувачів земельних ділянок.

Податковим кодексом України передбачено суттєві пільги щодо сплати земельного податку для фізичних та юридичних осіб. У порівнянні з раніш діючим законодавством вони значно розширені. Так, звільнені від сплати податку з 1 січня 2011 року парки державної та комунальної власності, дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади незалежно від форм власності і джерел фінансування, усі дослідні господарства науково-дослідних установ і навчальних закладів сільськогосподарського профілю та професійно-технічних училищ тощо. Аналіз показує, що доцільно було б одночасно встановити пільги і підприємствам, де на високому рівні використовуються основні засоби.

Посилення прогнозно-аналітичної роботи в частині використання капіталу

Одним з головних завдань підвищення ефективності використання основних засобів є посилення прогнозно-аналітичної роботи у цій сфері. Головними завданнями як на підприємствах, так і по економіці в цілому тут мають бути:

- правильне і своєчасне відображення надходження, витрат і переміщення основних засобів;
- контроль за наявністю і збереженням основних засобів;
- чітке визначення витрат з ремонту та контроль за раціональним використанням коштів, виділених для цієї мети;
- виявлення невикористовуваних, зайвих об'єктів основних засобів і прийняття заходів щодо їх використання;
- контроль за ефективністю використання, пошук резервів підвищення ефективності роботи основних засобів, а та-

кож повніше використання виробничих площ для збільшення випуску продукції;

– оперативне забезпечення необхідною інформацією керівництва про стан і використання основних засобів;

– розроблення і контроль за реалізацією заходів щодо підвищення продуктивності капіталу.

Відповідним чином, для реалізації цих завдань доцільно на всіх рівнях управління економікою створити необхідні підрозділи і планувати у часі цю важливішу роботу.

Висновки

У підсумку можна стверджувати, що головними чинниками впливу на продуктивність капіталу та капіталоозброєність є обсяги основних засобів, що формуються під впливом динаміки інвестицій в основний капітал та валового нагромадження. Але проблема докорінного оновлення виробничих потужностей залишається для України не вирішеною.

Через значну зношеність основних засобів вітчизняна економіка потребує швидкого та ефективного нагромадження капіталу. Застарілі устаткування і технології обумовлюють не тільки низьку та «неякісну» капіталоозброєність, і відповідно низьку продуктивність праці, а й нераціональне використання сировини, матеріалів і енергії і, як наслідок, неконкурентоспроможність продукції і економіки в цілому. Тому стан основних засобів, зокрема рівень морального і фізичного зносу, є критичним фактором реалізації економічної політики.

Відповідно, у наступні роки необхідно змінити тенденції, що можливо не лише через докорінну зміну механізмів реформування економіки, а й шляхом задіяння оптимального співвідношення факторів виробництва, що використовуються в економіці. Головні напрями і заходи вдосконалення економічної політики в частині підвищення продуктивності основних засобів показані на рисунку. Дотримуючись цих напрямів і раціонально використовуючи навіть обмежені ресурси, можна вже у короткостроковій перспективі досягти значних результатів, бо відновлення зростаючої динаміки інвестицій

є головною передумовою як подальшого економічного розвитку України, так і підвищення її конкурентоспроможності.

Велику увагу необхідно також приділити реалізації проектів середньо- та довгострокового інноваційно-інвестиційного кредитування, насамперед проектів структурної перебудови та модернізації промисловості, розвитку експортного потенціалу, поживають інвестиційні процеси та створити умови для ефективного використання праці і капіталу в економіці країни.

Сучасна фінансово-економічна криза завдала потужного негативного впливу на динаміку інвестиційних процесів в країні. Обсяги інвестицій в основний капітал у 2013–2014 роках катастрофічно скорочуються. Їхня динаміка стала основним чинником депресивних тенденцій в економіці. І на даний час особливо загрозливим є те, що недостатні обсяги та диспропорції у структурі інвестицій в основний капітал на тлі обмеженості джерел фінансування як внутрішніх, так і зовнішніх обумовлюють подальше погіршення стану основних засобів. А, як відомо, вигравати конкурентну боротьбу на застарілому обладнанні та технологіях, так само як і підвищувати продуктивність такого капіталу та праці, неможливо.

Список використаних джерел

1. Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків. Наказ Міністерства фінансів України від 11.08.94 №69.

2. Закон України «Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування суб'єктів господарювання, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки».

3. Фролова Т.А. Экономика предприятия: конспект лекций // Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2009.

4. Статистичний збірник «Україна у цифрах 2013» Державна служба статистики України /К., 2014 [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm

5. Національні рахунки України за 2012 рік // Держстат України / К., 2013 рік, 200 с.

УДК 338.24

О.Г. РЯБЧУК,

к.е.н., доцент кафедри аудиту та економічного аналізу, Національний університет державної податкової служби України

Необхідність оцінки ризиків при виконанні бюджетних програм

У статті проаналізовано фактори бюджетних ризиків, визначено заходи щодо усунення та мінімізації ризиків при виконанні бюджетних програм, надано рекомендації щодо оцінки ризиків та управління ними.

Ключові слова: бюджетна програма, бюджетний ризик, фактори ризику, державний фінансовий аудит.

О.Г. РЯБЧУК,

к.э.н., доцент кафедры аудита и экономического анализа, Национальный университет государственной налоговой службы Украины

Необходимость оценки рисков при выполнении бюджетных программ

В статье проанализированы факторы бюджетных рисков, определены меры по устранению и минимизации рисков при выполнении бюджетных программ, даны рекомендации по оценке рисков и управлению ими.

Ключевые слова: бюджетная программа, бюджетный риск, факторы риска, государственный финансовый аудит.

О. RYABCHUK,

candidate of economic Sciences, associate Professor of the Department of audit and economic analysis National University of State Tax Service of Ukraine

The Necessity of Assessment of Risks in the Execution of Budget Programs

The article analyzes the factors of budget risks, identify measures to eliminate and minimize risks in the execution of budget